

Наталія Мельничук

ФОРМУВАННЯ РЕФЛЕКСИВНИХ УМІНЬ В КОНТЕКСТІ МЕТОДИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО УЧИТЕЛЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

У статті висвітлено суть поняття професійної рефлексії і проаналізовано її місце у методичній підготовці майбутніх учителів англійської мови у вищих навчальних закладах I–II рівня акредитації. Розкрито роль спостереження і аналізу як складових рефлексивного підходу. Представлено види, об'єкти і методи системного рефлексивного аналізу педагогічної діяльності на етапі проходження педагогічної практики в початковій школі.

Ключові слова: професійна рефлексія, рефлексивні уміння, педагогічна діяльність, спостереження і аналіз, методична компетентність.

У комплексі завдань у сфері професійної підготовки майбутніх учителів англійської мови великого значення набуває формування у них рефлексивних умінь як складових методичної компетенції. Постійні зміни в суспільстві і розвиток методичної науки змушують вчителя здійснювати аналіз відповідності власної педагогічної діяльності вимогам часу і займатися самовдосконаленням. Учитель має бути підготовлений до самостійного вирішення різноманітних методичних задач, що постійно виникають у навчально-виховному процесі з іноземної мови у початковій школі. Він має бути налаштованим на постійний пошук ефективних форм і методів навчання через аналіз власної діяльності, навчально-виховного процесу, мовного та мовленнєвого навчального матеріалу, навчально-методичних комплексів для початкової школи, основних та допоміжних засобів навчання, рівня сформованості умінь та навичок учнів, ставлення учнів до навчання іноземної мови тощо. Важливим напрямом вдосконалення навчання англійської мови є рефлексивний аналіз вчителем процесу і результатів власної педагогічної діяльності. Уміння аналізувати і об'єктивно оцінювати навчально-виховний процес, власну педагогічну діяльність, а також прогнозувати навчальну діяльність учнів є ознакою готовності вчителя до здійснення виробничих функцій.

Однією зі складових професійної підготовки майбутнього учителя є формування його рефлексивних умінь. Тому перед сучасними вищими навчальними закладами I–II рівнів акредитації постало завдання виховання рефлексивного педагога, який би був готовим постійно вдосконалювати своє вміння аналізувати потреби учнів, їхні індивідуальні особливості, шукати найефективніші прийоми навчання. Навчання рефлексії є

невід'ємним складником методичної підготовки вчителя англійської мови.

Рефлексія є предметом досліджень науковців різних галузей. Певним її аспектам присвячені праці таких відомих психологів, як В. Давидова, С. Рубінштейна, Ж. Піаже, та видатних педагогів: А. С. Макаренка, В. О. Сухомлинського та інших.

Аналіз науково-педагогічної літератури свідчить, що в наукових пошуках дослідники все частіше звертають увагу на формування рефлексивних умінь шкільного учителя. Слід відзначити праці таких зарубіжних та вітчизняних вчених, як: Н. В. Кузьміна, О. С. Сластьонін, О. С. Ільїнська, І. О. Зимня, К. І. Саломатов, О. Б. Бігич, С. В. Роман, О. О. Коломінова, Н. В. Майер та інші. Усі вони сходяться на думці, що рефлексивні вміння є стрижневими для ефективної реалізації професійно значущих функцій учителя англійської мови, а формування рефлексивної індивідуальності – одне з головних завдань професійної підготовки педагогічних кадрів. На думку І. О. Зимньої, методична компетентність передбачає здатність до методичної рефлексії, вміння критично оцінювати й переосмислювати якості власної діяльності з метою учіння, аналізувати ефективність прийомів і вправ, які використовуються [2, с. 112]. О. Б. Бігич зазначає, що рефлексивна діяльність передбачена сутністю методичної компетенції вчителя іноземної мови початкової школи [1, с. 56].

Мета статті полягає у висвітленні проблеми формування рефлексивних умінь в контексті методичної підготовки майбутнього учителя англійської мови у вищих навчальних закладах I–II рівнів акредитації.

Професійна рефлексія становить важливий аспект методичної культури вчителя. Вона спонукає до поповнення, розширення, поглиблення обсягу наукових знань, потрібних вчителю для успішного проектування і конструювання навчально-виховного процесу. Рефлексивна поведінка є професійно необхідною, оскільки мати вірні уявлення про себе, свої особливості, здібності, можливості і враховувати їх в діяльності – необхідні вміння для вчителя, щоб позитивне розвивати, а негативне компенсувати.

Професійна рефлексія вчителя – це його здатність відображати внутрішній світ учня. Вона створює найкращу мотивацію для вдосконалення навчання, оскільки дозволяє виявити проблемні моменти своєї співпраці з учнями, з'ясувати їх причини і намітити план необхідних змін. Змістом рефлексії є усвідомлення власних дій, зовнішніх обставин, власних здібностей, самопочуття, мотивації, здатності до змін тощо. А рефлексивний педагог – це професіонал, який уважно слухає, вдумливо спостерігає, аналізує та досліджує свій досвід.

У практичному сенсі як складник методичної підготовки здібність майбутнього вчителя іноземної мови до об'єктивного самоаналізу і самооцінювання власних методичних здобутків та упущень є важливим

стимулом до подальшого поповнення наукових знань з метою підвищення рівня його методичної компетенції. Виділяється три види методичної рефлексії: поточна, ретроспективна та прогностична. Поточна рефлексія являє собою самоаналіз як складник безпосередньої діяльності вчителя, що здійснюється одночасно із ходом процесу навчання. Ретроспективна рефлексія – це самоаналіз, повернений в минуле. Вона дає можливість визначити причини упущень, що мали місце на уроці. Рефлексія прогностичного типу звернена у майбутнє і спонукає педагога спланувати заходи щодо усунення недоліків [4, с. 27]. Ці види рефлексії в комплексі покликані сформувати об'єктивну картину здійснюваної педагогічної діяльності, закласти основи адекватної професійної самооцінки та розвинути критичне мислення вчителя-початківця. Алгоритм рефлексивної діяльності педагога може мати наступний вигляд : аналіз та самоаналіз професійної діяльності + корекція діяльності = формула успіху. На думку вчених, рефлексивний аналіз і вдосконалення педагогічної діяльності становлять неперервний цикл.

Готуючи майбутніх вчителів, треба приділяти велику увагу формуванню професійної рефлексії. Досягається це завдяки побудові самопізнання студентів на основі залучення їх до професійної діяльності, до якої обов'язково має входити творча практична рефлексивна діяльність. Широкі можливості для формування рефлексивних умінь майбутнього педагога покликана надавати педагогічна практика у школі, оскільки саме під час проходження практики в школі закладається фундамент необхідних професійних компетенцій. Як правило, на практиці студенти починають усвідомлювати всю серйозність обраної професії і можуть зрозуміти, наскільки у них розвинуті здібності до вчителювання. Перший практичний педагогічний досвід під час виробничої практики в початковій школі передбачає чималу кількість помилок, тому саме на цьому етапі на допомогу приходять введення в аналіз уроку рефлексивних моментів.

Формування рефлексивних умінь майбутнього вчителя – це процес поетапного оволодіння ним більш складних і цілісних способів вирішення нових педагогічних задач. Ключовими аспектами рефлексивного підходу, безперечно, є спостереження і аналіз. По-перше, спостереження за навчально-виховною діяльністю досвідченого вчителя, по-друге, спостереження і аналіз діяльності інших практикантів, по-третє, самоспостереження і самоаналіз.

С. В. Роман зазначає, що комплексний характер педагогічного процесу вимагає осмислення і об'єктивної оцінки всіх аспектів професійно-комунікативної діяльності вчителя іноземної мови. Зважаючи на це, а також на зміст основних педагогічних функцій учителя, правомірно виділяти наступні об'єкти аналізу навчально-виховного процесу з англійської мови у початковій школі:

– методичний аспект: уміння ставити й вирішувати методичні

задачі, реалізовувати сучасні вимоги до методичного аспекту уроку іноземної мови;

– психолого-дидактичний: уміння узгоджувати практичні цілі і задачі із завданнями освіти, розвитку і виховання особистості дитини засобами предмета «Іноземна мова» на засадах гуманістичної педагогіки;

– дидактико-операційний: володіння технікою вчительської праці у початковій ланці шкільного курсу з іноземної мови;

– лінгво-методичний: володіння іноземною мовою як специфічним засобом педагогічної техніки вчителя-філолога та інструментом планування й вирішення комунікативно-практичних задач уроку на практиці [3, с. 45]. В результаті такого аналізу практикант здійснює педагогічну рефлексію щодо використання форм, методів, прийомів, засобів організації навчально-виховного процесу; доцільності і оптимальності їх використання; їх ефективності.

З метою формування рефлексивних умінь учителя Т. Г. Сverdлова пропонує наступні методи системного рефлексивного аналізу педагогічної діяльності:

1. Контрольні списки;
2. Рефлексивні щоденники занять/уроків;
3. Анкетування;
4. Стенограми, відео та аудіозаписи занять/уроків;
5. Взаємовідвідування занять/уроків колегами [5, с. 58].

Контрольні списки передбачають об'єднання найважливіших аспектів, що стосуються уроку, у контрольний список питань, на які студент-практикант може дати відповіді після самостійного проведення уроку чи після спостереження за організацією навчально-виховного процесу вчителем чи іншим студентом. Перевага такого методу полягає в тому, що заповнення списку із запитаннями не потребує багато часу, оскільки зміст питань є фіксованим; регулярне проведення дозволяє помітити моменти, що повторюються, або тенденції до змін. Використовуючи рефлексивний щоденник, практикант у вільній формі занотовує власні думки і спостереження з приводу проведеного уроку. Для початкової школи анкетування варто замінити бесідою чи опитуванням учнів з метою збору інформації щодо їх інтересів, потреб, навчальної мотивації тощо. Такий рефлексивний метод дає можливість дізнатися думку дитини про її власні успіхи або проблеми. Відео та аудіозаписи уроків допомагають студенту-практиканту побачити свою діяльність під час уроку збоку та об'єктивно її оцінити. При цьому помітними стають ті моменти, які раніше залишалися поза увагою. Це дає змогу визначити аспекти, що потребують покращення. Взаємовідвідування уроків з подальшим їх обговорення дає можливість почути враження один одного від відвіданого уроку, отримати підтримку, підказку, пораду щодо більш ефективної організації навчально-виховного процесу. Ці методи рефлекс-

сивного аналізу можуть використовуватися окремо або кілька з них одночасно.

Узагальнивши вищезазначене, можна зробити висновок, що формування рефлексивних умінь є важливою складовою у методичній підготовці майбутнього вчителя англійської мови, оскільки привчає його прослідковувати власний професійний розвиток. Цілеспрямована рефлексивна діяльність на етапі проходження педагогічної практики в школі активізує процеси професійного самопізнання і самосвідомості. Сформована належним чином методична рефлексія дозволить вчителю-початківцю визначати проблемні моменти власного стилю навчання дітей початкової школи, спланувати заходи з його корекції та удосконалення.

Подальшого дослідження потребує питання критеріїв оцінювання рівня сформованості рефлексивних умінь майбутнього учителя англійської мови початкової школи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бігич О. Б. Теорія і практика формування методичної компетенції вчителя іноземної мови початкової школи : навчальний посібник / О. Б. Бігич. – К. : Ленвіт, 2006. – 200 с.
2. Зимняя И. А. Педагогическая психология : учеб. для вузов / И. А. Зимняя. – 2-е узд., доп., испр. и перераб. – М. : Логос, 2004. – 384 с.
3. Роман С. В. Аналіз уроку іноземної мови в початковій школі / С. В. Роман // Іноземні мови. – 2005. – № 1. – С. 45–49.
4. Роман С. В. Методична підготовка студентів до реалізації дослідної діяльності вчителя іноземної мови в початковій школі / С. В. Роман // Іноземні мови. – 2007. – № 3. – С. 23–29.
5. Свердлова Т. Г. Рефлексивний аналіз процесу викладання японської мови як засіб підвищення його ефективності / Т. Г. Свердлова // Іноземні мови. – 2013. – № 1. – С. 56–61.